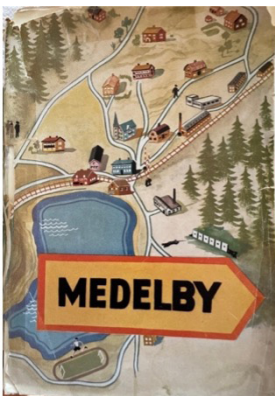

Sociologins verktygslåda – från papper, penna och sax till artificiell intelligens

Del 2: Den kvalitativt orienterade sociologin

I förra numret av Socialmedicinsk tidskrift (nr 1-2, 2026) skrev jag om hur sociologins verktygslåda förändrats för den kvantitativt orienterade sociologin. Från prickningsmetod till datoriserade statistikprogram och nu senast AI. I den här krönikan står den kvalitativa sociologins verktyg i fokus, som från början bestod av endast papper, penna och sax.

Det är inte bara hårddatasociologins verktyg som förändrats. Det har även mjukdatasociologins. Förr var det, såvitt jag kan bedöma, ovanligt med beskrivningar av hur man gjorde när man bearbetade mjuka data från observationer, intervjuer eller öppna svar i en enkät. Det var tyst kunskap som var svår att sätta ord på och som för tankarna till jazzmusikers improvisationer. Men mellan raderna kunde man utläsa att det kodades, sorterades och tolkades. Mycket av både hjärnkraft och handkraft. Det var inte alls ovanligt att sorteringen därefter behandlades som statistiska enheter och summerades. Så gjorde Edmund Dahlström i sin avhandling *Trivsel i Söderort* från 1951.

Privat.

I *Martin Allwood och Inga-Britt Ranemarks* undersökning *Medelby – En sociologisk studie* från 1943 som bygger på omfattande observationer, intervjuer och statistik ges inte heller några tydliga beskrivningar av hur bearbetningarna gått till. Men boken är fylld av detaljerade och livfulla skildringar av hur livet tedde sig i ett mindre svenskt samhälle i början av 1940-talet. Boken är spänstigt skriven. Genren är reportagets. Vi får veta hur lantbrukarhustrun och butiksbiträdet hade det. Vad man åt för mat. Vi får medryckande skildringar från ortens dansbana, fritidsgård och kaféer. Och från matchen på Medelbys

fotbollsplan skildras kampen mellan Medelby och bortalaget.

”Medelby har initiativet, pressar... Medelbys ytter får tag i den, fram mot mål, skjuter – i mål. Applåderna smattrar från publiken, som fullkomligt hänger över räckena... Så driver spelet vidare. Solen gassar och disponenten för sågverket har kommit med sina döttrar. Annars är det mest arbete.”

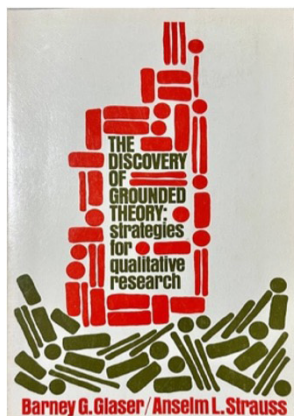
Före 1960 fanns i stort sett ingen annan utrustning än papper, penna och skrivmaskin för den som använde sig av intervjuer och observationer i sin forskning. Man antecknade vad intervjupersonen sa under eller efter intervjun. Gjorde man observationer kunde man använda kamera eller göra noteringar. I bästa fall skrevs anteckningar ut på skrivmaskin. För att sedan sorteras.

Skapat av Microsoft Copilot.

På sextiotalet introducerades den bärbara bandspelaren. Nu kunde man få ordagranna upptagningar av vad intervjupersonerna sade. Det innebar också ett behov av att skriva ut intervjuerna. Sedan klippte man i dem som sedan sorterades och lades i högar utifrån olika teman.

Men det fanns, som jag nämnde tidigare, få vägledningar hur man skulle arbeta och analysera mjuka data.

Källa: <https://www.amazon.com>

Men med *Barney Glasers* och *Anselm Strauss* bok *The Discovery of Grounded Theory*, som kom ut 1967, introducerades en systematisk och induktiv metod för kvalitativ analys som formaliserades bland annat genom specifika kodningsnivåer som öppen och selektiv kodning, substantiv och teoretisk kodning. Jag minns att den fanns som kursbok på trebetygsnivån i Uppsala i början av 1970-talet. Men den gjorde då inget större intryck på mig.

Boken vände också upp och ned på gängse uppfattningar om vad riktig forskning handlade om som ansågs vara att testa hypoteser. Grounded Theory sa att forskning innebär också att generera hypoteser och teorier.

Själv kom jag i början av 1980-talet att intressera mig för grundad teori, som den kom att kallas på svenska. Jag var 1991 med om att ge ut boken *Från upptäckt till presentation* (Studentlitteratur) som var en introduktion av metoden på svenska. Den översattes till engelska med titeln *Along the Path of Discovery – Qualitative methods and Grounded Theory* med förord av Barney Glaser.

På 1980-talet kom datoriserade programvaror för att bearbeta mjuka data. I stället för att skriva ut sina observationer eller intervjuer för hand eller med skrivmaskin kunde man utnyttja persondatorernas textprogram som hade sökfunktioner och som underlättade bearbetningen. Men det skapades också speciella program för kodning av insamlade data.

I en studie från 1980-talets början och som publicerats i [Qualitative Sociology](#) (1987, 10/3) framgick att 77 procent av de kvalitativt inriktade forskarna använde sig av persondator i sin forskning. Nästan sex av tio vid databashantering och nästan fyra av tio till text och innehållsanalys.

I runda tal nio av tio av datoranvändarna framhöll att datorn hade förbättrat deras produktivitet som forskare. Exempel var ökad snabbhet, bättre kvalitet och mer producerad forskning i form av artiklar, rapporter och böcker.

I början av 1980-talet var jag med om att genomföra en studie om arbetslöshet. Ansatsen var grundad teori (Grounded Theory). Vi intervjuade arbetslösa. Intervjuerna spelades in på band och skrevs ut för att sedan koda och grupperas. Vid bearbetning och analys av intervjuerna användes inga tekniska hjälpmedel. Analysen mynnade ut i en typologi över hur man hanterar arbetslöshet.¹

På 1990 och 2000-talet introducerades flera mer avancerade programvaror för digital kodning och analys av mjuka data som *NVivo*, *Atlas* och *MAXQDA*. Och nu senast har AI-drivna modeller lanserats som klarar av bearbetning och analys av data. Från öppen kodning till formulering av teori via selektiv kodning och generering av begrepp.

Det låter lite science fiction när man läser om vad AI påstås kan göra. Jag tänkte att jag måste sätta den artificiella intelligensen på prov. Förmår den göra det som påstås? Genomgång av forskning. Bearbeta, koda och analysera data samt generera teori.

Jag valde följande forskningsfråga: Hur är det att vara arbetslös?

Först bad jag AI-copilot göra en forskningsöversikt över ämnet. Och det gjordes.

Sedan bad jag Copilot att hitta på tre korta berättelser om hur det är att vara arbetslös. Och det gjordes. I den första berättelsen är det "Kalle 52 år" som tycker att det värsta är tomheten i dagarna. I den andra är det Sara 34 år som säger: "För mig är det skammen som är jobbigast". I den tredje är det Ahmed 27 år som är "frustrerad".

Jag bad AI att följa arbetsgången i grundad teori och som ska mynna ut i formulering av en teori.

I den följande redogörelsen gör jag ingen värdering av om det som AI genererar kan anses vara "bra" eller "dåligt" vetenskapligt sett.

Av de tre berättelserna om hur det är att vara arbetslös gjorde Copilot följande kodning (öppen kodning):

Kalle 52 år	Sara 34 år	Ahmed 27 år
• Känsla av tomhet • Förlorad vardagsstruktur • Meningslöshet • Motivationssvårigheter • Självtvivel • Upprepade avslag	• Skam • Social tillbakadragenhet • Ekonomisk stress • Känsla av att vara en börda • Svårt att fokusera • Försök till kompetensutveckling	• Frustration • Upplevelse av exkludering • Diskriminering/"saknar svensk erfarenhet" • Känsla av att stå utanför • Behålla hoppet • Volontärarbete som coping

I nästa steg genomförde Copilot en axial kodning i syfte att samla de initiala öppna koderna i kategorier. Det blev följande fyra kategorier.

Förlorad identitet och sammanhang	Emotionell belastning	Social och strukturell marginalisering	Copingstrategier
• Tomhet • Meningslöshet • Självtvivel • Känsla av att stå utanför	• Skam • Stress • Frustration • Motivations-svårigheter	• Socialt tillbakadragande • Diskriminering / "svensk erfarenhet" • Upplevelse av att vara en börda • Upprepade avslag	• Volontärarbete • Studier / kompetensutveckling • Försök till positivt tänkande

Därefter genererade Copilot följande tre kärnfenomen (core category).

Inre upplösning	Social och symbolisk marginalisering	Skör men aktiv rekonstruktion
Arbetslösheten skapar en kris i självkänslan. Personen upplever tomhet, meningslöshet, tvivel och identitetsförlust. Tid och vardagsstruktur urholkas.	Skam och undvikande leder till social isolering. Arbetsmarknaden signalerar "du saknas", både genom avslag och genom strukturella hinder. Detta förstärker upplevelsen av utanförskap och ökar stressen.	Trots svårigheterna försöker individer aktivt återbygga mening: genom studier, volontärarbete, hoppfullhet och disciplin i vardagen. Men dessa handlingar är känsliga och lätt störs av ekonomisk och emotionell press.

Copilot skriver:

”Utifrån materialet kan man se arbetslöshet inte som ett statiskt tillstånd utan som en dynamisk process som rör sig mellan förlust och försök till återuppbyggnad.”

Jag bad sedan Copilot att formulera teorin i löpande text. Och då fick jag följande.

”Arbetslöshet bör förstås som en multidimensionell destabiliseringsprocess där individens identitetsstruktur, tidsorganisering och sociala roll gradvis eroderas. I denna erosion intensifieras emotionella belastningar som i sin tur interagerar med sociala och strukturella marginaliseringsmekanismer. Samtidigt aktiverar individen kompenserande strategier av existentiell och social rekonstruktion, vilka skapar temporära öar av mening men är kontinuerligt utsatta för förnyad destabilisering.”

I nästa steg bad jag Copilot att i sin teori relatera fynden till två studier. Dels till Marienthalstudien² från början av 1930-talet och dels till studien *Coping with unemployment*¹.

Och då skriver Copilot följande:

”Den formella teori som utvecklats – *arbetslöshet som en cyklisk destabiliserings- och rekonstruktionsprocess* – ansluter på flera sätt till klassiska och samtida studier om arbetslöshet, men den adderar också nya analytiska dimensioner. Den står därför både i kontinuitet och i fruktbar kontrast till tidigare forskning.

Den utvecklade teorin står i stark kontinuitet med de klassiska insikterna från Marienthal: arbetslöshet är inte bara en ekonomisk situation utan en djupgående social och psykologisk process som underminerar identitet, struktur och deltagande. Samtidigt knyter teorin an till och vidareutvecklar de processuella och variationsorienterade perspektiv i *Coping with unemployment*, där copingstrategier och individens relation till arbete och alternativa aktiviteter blir avgörande för hur arbetslöshet erfars och hanteras.

Genom att syntetisera apatiperspektivet (Marienthal) och copingperspektivet (*Coping with unemployment*) erbjuder den nya teorin en integrerad, dynamisk och flernivåbaserad förklaringsmodell som är tillämpbar i både samtida och historiska analyser av arbetslöshetens sociala konsekvenser.”

Jag blev häpen. Ja, jag formligen baxnade över vad AI kunde åstadkomma. Oavsett om det vid en kritisk granskning inte håller måttet är det inte alls osannolikt att det med lite revideringar kan komma att godkännas för publicering.

Vad AI åstadkommit är: Kodning av varierande slag, kategorisering, generering av teori och hur den relateras till annan forskning. Jag måste erkänna att jag hade svårt att riktigt ta in allt detta.

I och med AI har det tidsödande arbetet med stegen från kodning till resultat minskat från månader till ett par sekunder. En hisnande utveckling.

Från att i begynnelsen vara hänvisad till papper, penna och sax. Klippa och klistra. Från ett tidsödande arbete som krävde mycket av tankearbete och manuell sortering av data är vi nu inne i ett kritiskt skede där studenter och forskare kan komma att lockas till att överlåta stora delar av forskningsprocessen till AI. Om det sker vart är vi på väg? Vem är framtidens forskare? Vad kommer forskarsamhället att göra åt saken?

Bengt Starrin
Professor emeritus
bengt@starrin.nu

DOI: <https://doi.org/10.62607/smt.v103i3.66871>

1. Bengt Starrin & Gerry Larsson. Coping with unemployment. A contribution to the understanding of women's unemployment. *Social Science and Medicine*, 1987, 25(2), 163-171.
2. Marie Jahoda, Paul F. Lazarsfeld & Hans Zeisel. *Die arbeitslosen von Marienthal*. Leipzig, 1933. I svensk översättning *De arbetslösa i Marienthal*, Arkiv förlag, 2014.